

A SIPTÁR IRODALOM FEJLŐDÉSE HAZÁNKBAN

A HID részére írta: Eszad Mekulyi

Rövid idővel ezelőtt még szó sem lehetett a hazánkban élő siptár kisebbség irodalmáról. A nemzeti és más jogokat nélkülöző hosszú évszázados rabszolgaságban vidékeinken tiltották és elfojtották a siptár írott szót. Az írástudó és a nemzetileg öntudatos siptárok elenyésző száma miatt és a sokféle megszálló állandó nyomásaként jelentkező elnemzetietlenítési törekvés következtében is gyenge levén arra, hogy kifejezésre jusson, a siptár irodalom évszázadokon keresztül a szájhagyományban élő népköltészetből gyarapodott. De mindennek ellenére a népdalokban, mesékben és fejtörőkben mégis kifejezésre jutott a nép alkotó lángelméje egyszerű, de a siptárok példátlan szenvedéseit és átélt borzalmait hatásos színekkel ecsetelve egyúttal a jobb és fényesebb jövőndőbe vetett törhetetlen hitüket is megörökítette. Éppen ezért a szájhagyományban fennmaradt siptár népirodalom — mint magasértékű művészi alkotás — olyasvalami, amire a siptárok joggal büszkéek lehetnek a civilizált világ előtt.

Téves lenne azonban azt hinni, hogy a Koszmeten, Macedóniában, Crna-Gorában és Horvátországban (Zára és környékén) — egyszerűen azokon a vidékeken, ahol siptárok élnek — a felszabadulásig — amikor az írott siptár szó először jutott igazán szabad kifejezésre és először kapott szárnyra — egyáltalán nem is létezett volna siptár irodalom.

Bogdáni, Kázázi és Gyecsova mellett — akik közül az első általában a siptár írott szó egyik megteremtője, a harmadik pedig a „Kanuni és Lek Dukagjinit” című művéről nevezetes —, a mecsetek, katolikus templomok és búcsújáró helyek árnyékában ezeken a vidékeken is ápoltak egy irodalmat (eredetit és fordításokat), amelyet azonban csak most az utóbbi időben kezdenek feltárni és tanulmányozni. Ez — az egyes hangokra különleges írásjeleket használó — arab, vagy latinbetűkkel, de mégis az anyanyelven megörökített irodalom, úgylátszik nem is kicsiny és nem is jelentéktelen. A „Jeta e re” folyóirat kezdeményezésének köszönve eddig csupán Koszovó és Metóhiában rábukkantak a gyakovicei Tahir Efendi Luka, a vucsitrni Tahir Efendi Popov és egy orahovicei sejk néhány írása. A feltárt írások a mult évszázad második feléből és e század elejéről származnak és nemcsak nyelvészeinkszámára érdekesek, hanem jelentősen gazdagítják a hazánkban élő siptárok kultúrhagyományainak kincsétárát is.

A siptár irodalom fejlődési korszaka a régi Jugoszláviában — tekintve, hogy ezek az évtizedek időben közelebb állnak hozzánk — már valamivel ismertebb, de még ebből is időből is bizonyára sok minden akad, amit nem ismerünk. E sorok íróján kívül — akinek a rajta kívül álló okok miatt szerb nyelven írott versei 1933-tól kezdve elsőként jelennek meg a különféle ifjúsági, később pedig komolyabb folyóiratokban is és aki mint főiskolás és a belgrádi egyetem irodalmi estjeinek aktív résztvevője 1937-ben sajtó alá rendezte a „Siptár szól hozzád, óh Metóhia” című versesgyűjteményét (amely ké-

sőbb a háborús pusztításokban megsemmisült) —, a szkopyléi vallástudományi főiskola hallgatóinak „Vesznik” című folyóirata hasábjain a crnagórai, koszméti és macedóniai írók és költők ifjú siptár próza- és versírók egész sora jelentkezik. Ezek közé tartozik Hivzi Szulejman is, aki ma a siptár nemzeti kisebbség kimagasló prózaírója. Ezenkívül a „Zena danas” című haladó folyóirat 1940-ben leköszölte a pétyi munkásszarmazású Mikely Márko „Siptár nő” című sikerült riportját, amelynek szerzője szigorú illegalitásban anyanyelvére is ültetett át irodalmi műveket („Ali Binák dalai” stb.). Ezek voltak az első kísérletek, és tudomásom szerint az akkori jugoszláv körülmények között egyetlen napvilágot látott siptár irodalmi művek is. A létkiirtásig fajuló nemzeti diszkrimináció e leve útját állta bármilyen siptár nyelvű kiadvány megjelenésének. De még ebben az annyira nehéz időben is a prizreni katolikus papnevelde bizonyos önállóságának különleges körülményei között a tehetséges Márk Krásznics már anyanyelvén írja meg első költeményeit és megindítja az első kézzelírott siptár nyelvű szeminárium lapot. A háború küszöbén divatos modern sláger és dalfordításait pedig nemcsak Prizrenben, hanem Koszmet valamennyi nagyobb helységében éneklük.

A megszállás némi változásokat hozott. Az osztrák-magyar monarchiának a balkáni háborúk és az első világháború alatt tett rövidéletű és korlátolt erőfeszítései után a siptárnyelvű iskolák ezúttal jelentkeznek elsősorban és valamivel nagyobb méretekben. Az Albániából jött szakképzett tanítók és tanárok, akik nagyobbrészt a nagy-szerb burzsoázia terrorja elől Albániába menekült koszméti és macedóniai haladószelemű ifjak voltak, és akik Albániában végezték el iskolai tanulmányaikat is, lefektették a nálunk élő siptárok kulturális és művelődési felemelkedésének első alapjait. De a sovinszta szellemű nagy-albán, olaszpárti, mindent faszizáló politika mind szűkebb korlátok közé szorítja a kezdetleges lendületet. A tanítók és tanárok egyrésze Fádily Hodzsával az élen a népfelkelés zászlaja alá szegődik és ettől kezdve a tanügyi munkások állandóan a megszállók és hazai árulók feketelistáján szerepelnek. A „Lidhja e dite e Prizrenit” és a „Kosovo” irredentista lapocskákban megjelenő néhány irodalmi csenevész tákolmányoknak pedig semmi köze sem volt az irodalomhoz, és a legjobb esetben is csak sovinszta méreggel fertőzött gúnyiratnak nevezhető.

Ezzel szemben a népfelszabadító mozgalom erőrekapásával a testvériség és egység szelleme áldásos sugáraitól melengetve már jelentkeznek a nálunk élő siptárok valóban igaz forradalmi irodalmának első hajtásai. A koszméti „Liria” illegális lap hasábjain új nevekkal találkozunk, akik most elsősorban már a széleskörű olvasóközönségnek is siptár nyelven írnak. Közülük kimagaslóan Rámiz Szádiku, Emin Duráku, (mind a kettő néphős), Fádily Hodzsa, Zekeria Redzsa, Mehmed Hodzsa, Eszád Mekulyi és még mások, de irodalmi témákat csak az utóbbi négy dolgoz fel műveiben. Ezeknek a partizánharcok súlyos körülményei között megteremtett irodalmi kísérleteknek különösebb értéke nincs. A versek túlnyomó részére a népköltészet volt hatással és mint ilyenek kerültek a nép ajkára is, a prózai írások pedig csak rövid, egy lélekzetvételre írt alkotások. De mégis jelentősek, mert első hírnökei a felszabadított hazában élő siptárok születő irodalmának.

A rendkívül gazdag szájhagyomány pozitív tradícióira támaszkodva, és magábaolvasztva mindazokat a pozitívumokat, amelyeket a népi forradalom hozott magával, nyomtatott irodalmunk csak a felszabadulás után kezdi meg tulajdonképpeni életét, vagyis akkor, amikor már adva voltak fejlődésének feltételei. Az irodalomnak azonban az objektív adottságok mellett — mint ami-

lyen a szabadság — a szubjektív feltételekre, az irodalmi alkotókra is szüksége van. Ez pedig olyasmi, ami máról-holnapra nem jöhet létre, amihez humanosabb időre, bizonyos kulturális felemelkedettségre van szükség. Azt, hogy irodalmunk milyen feltételek mellett kezdett fejlődni, legjobban úgy ítéljük meg, ha tekintetbe vesszük az örökségül ránkmaradt nagyszámú írástudatlant, az úgyszólván nem létező értelmiségieket, mert még az a néhány rendelkezésünkre álló is túl volt terhelve a külföldi politikai és kulturális feladatokkal. Mégis már 1945-ben, mindjárt a felszabadulás után az addig illegális, rendszertelenül megjező, kézírással sokszorosított „Liriát” a koszméti „Rilindja” és a macedoniai „Flaka e vlaznimit” váltják fel. E lapokat ma már nagy példányszámban nyomtatják és a néhány évvel ezelőtt még korlátozott számú tolforgatók tábora is rohamosan megnövekedett. Sajtótermékeink elsősorúlttjeit gyors egymásutánban követi a többi új koszméti lap és folyóirat. Hamarosan megjelenik Koszméten a „Ndertuiesi”, a „Bujku i Ri” és a „Gazeta e Pionerve” napi, illetve hetilap, az AFZs „Agimi” és a Siptár Komité „Perparimi” című sajtószerve, valamivel később pedig a macedoniai pionírok részére a „Gzimi” című gyermekfolyóirat, Koszméten pedig a „Pioneri” majd a „Zani i Rinis” és „Sendeti” képesfolyóiratok is. Sajtónknak a néptömegek tudata és igénye növekedésével kiváltott buja virágzása arra ösztönözte embereinket, hogy akár eredeti alkotásaikkal, akár pedig irodalmi művek fordításával ezen a téren is próbára tegyék erejüket. Így tettük meg az első lépéseket a ma már jelentős méreteket öltött irodalmi munkásságunk fejlődési fokozatának, első, legnehezebb útszakaszán.

Irodalmunk háború utáni fejlődésének második szakasza a „Jeta e Re” irodalmi folyóirat megjelenésével kezdődik. A „Jeta e Re” folyóirat ma már valóban minőségi ugrást jelent és bátran állítható, hogy kisebbségi irodalmunk tulajdonképpen e folyóirat megindításával kezdődik. Lapjain aránylag rövid idő alatt viszonylag nagyszámú tehetséges költő, elbeszélő, eszéista és kritikus tűnik fel, ami pedig a legjelentősebb: nemcsak Koszmétből, hanem minden olyan vidékről is, ahol siptárok élnek. Az idősebb írói nemzedéknek számító Hivzi Szulejman, Zekeria Redzsa, Fadily Hodzsa, J. V. Relya, Szat Niksics, Márk Krásznics és Mehmed Hodzsán kívül, már számos fiatal igen tehetséges költő, prózáíró és kritikus is jelentkezett. Az utóbbiak közé, akik első irodalmi szárnypróbálgatásaikat a „Jeta e Re” hasábjain jelentették meg, ezek tartoznak: Haszán Kálesi, Idriz Ajeti, Anton Cseta, Murteza Pezá, Lyátif Berisa, Redzsep Hodzsa, Mászár Murtezai, Murteza Dáci, Szitki Imáni és mások. Ilyenmódon a „Jeta e Re” a hazánkban élő siptárok általános irodalmi közlönyévé vált, olyan szervvé, ahol új erők kovacsolódnak és törnek az érettebb, átfogóbb irodalmi alkotások megvalósítása felé.

De ha irodalmi alkotásunk mai szakaszában valamennyi hazánkban megjelenő siptár sajtóterméket alaposan szemügyre veszünk — külön figyelmet szentelve a „Jeta e Re” folyóiratnak — azt a némileg természetes és érthető ténytet kell megállapítanunk, hogy irodalmi termelésünkben egyenlőtlenség mutatkozik. Míg a tolforgatók legtöbbször Koszmétből került ki (minden bizonynal azért, mert itt él a siptárok túlnyomó többsége), Macedónia még a jelentősszámú erők mellett is jelentősen elmaradt, Crna Gora pedig eddig egyetlen egy siptár irodalmárt sem adott. Ezzel szemben a Zarában és közvetlen környékén élő siptárok — akik több, mint kétévszázaddal ezelőtt menekültek oda a török zsarnokság elől — eddig két drámával és egy operalibrettóval gazdagították kincsesárunkat, ami ettől a kis siptár oázistól valóban dicséretet érdemlő teljesítmény.

Háború utáni irodalmunk fejlődésének az idén kezdődő szakaszát a külön kiadványonként megjelenő önálló, eredeti művek jellemzik. Ez a szakasz a siptár nemzetiségi kisebbség irodalmának újabb térhódítása. A fordulópontot jelentő évben a pristina „Musztafa Bákiá” könyvkiadóvállalat több eredeti mű kiadását jelentette be. Mégpedig: Hivzi Szulejmán „Emberek” című regényét, Szák Niksics, Márton Krásznics, Martin Cámája és Rádzsep Hodzsa versesköteteit, valamint Szitki Imámi anekdótagyűjteményét. Erőnként, ha némi késéssel is, de mégis próbára tettük, mégpedig először a lapokon és folyóiratokon keresztül, hogy azután minél éretelebb és olyan művekkel jelenhessünk meg, amelyek méltón képviselhetik fejlődésünk e szakaszát a mai és jövő nemzedékek előtt. Annak a nagyszámú eredeti műnek megjelenése pedig, aminek csupán az idén kell elhagynia a sajtót, kétségtelenül nagy súlya van. Ezek a tények bizonyítják, hogy a mi siptár irodalmunk is hamarosan felküzdje magát hazánk fejlettebb fokú nemzeti kisebbségei irodalmának színvonalára.

De irodalmunk fejlődésének ez a tömör összefoglalója nem lenne teljes, ha legalább néhány rövid mondatban meg nem emlékeznének a számbelileg és minőségileg nem is oly jelentéktelen fordítói tevékenységről.

A fordítás szükségszerű jelensége minden eredeti alkotásokat még nélkülöző, kezdetleges fejlődési fokát élő irodalomnak. Az ilyen irodalom számára a fordítás bizonyos anyagi alapot, előkészületet és segítséget jelent a jövő irodalmárainak minél gyorsabb kiforrottságához. A jól megválasztott és jól lefordított irodalmi műveken nemcsak az írástudási mesterség csiszolódik — ami nagyon fontos —, hanem az anyanyelv kifejező szókincse is gazdagodik. A fordítás éppen ezért minden irodalomban, de különösen a miénkben nagy szerepet játszott és játszik, mert a felszabadulásig népeink számára, sajnos, hozzáférhetetlen volt az albániai irodalom. Később sem tettek erőfeszítéseket az eredeti siptár művek népszerűsítésére és beszerzésére, úgyhogy az első komolyabb nehézségek éppen a kifejezési eszközök hiányosságában, valamint az évszázadokig elnyomott, háttérbe szorított s emiatt részben fejletlenül maradt nyelv (szegénységében mutatkoztak meg). 1945 elején elsőként Branko Csopics „Az őrszem” című versét fordítják le, amit egész sor szépirodalmi, gyermek- és komoly olvasmány fordítása követ, egészen Nyegos „A hegyek koszorúja” című elbeszélő költeményének — a legjelentősebb jugoszláv irodalmi műnek — siptár nyelvű kiadványáig. Éppen ezért eredeti irodalmunk létrejöttének felbecsülhetetlen szolgálatot tett a Koszmeten és Macedóniában már a felszabadulás első napjaiban nagy lendülettel kibontakozó műfordítási tevékenység. Fordítási műfajunk mindezért (még gyenge oldalai ellenére is) a lehető legnagyobb elismerést érdemel ki azért a segítségért, amellyel hozzájárult hazánk siptár irodalma kincsestárának gazdagításához.

A siptár nemzeti kisebbség ifjú irodalma mind erőteljesebben fejlődik. Már ma, nyolc évvel a felszabadulás után, figyelemreméltó eredményeket ért el. Az új Jugoszláviában tehát a siptárok is elfoglalták a szabad és egyenrangú népet megillető méltó helyet és megvan minden szükséges feltételük a zavartalan fejlődésre és virágzásra. Ezt igazolják, az irodalmi téren eddig elért alkotások is.